

Studija slučaja pokreta „Tvrđava“

Uspešni aktivistički pristup inicijative za odbranu javnog interesa u lokalnoj zajednici Smedereva

CRTA:

Autorka studije:

Marijana Rodić

Saradnik na studiji:

Nikola Krstić

Recenzent:

Uroš Mišljenović

Lektura i korektura:

Milica Tošić

Dizajn i prelom:

Kliker Dizajn

Izdavač:

Partneri Srbija

Za izdavača:

Ana Toskić Cvetinović

Beograd, Mart 2022.

Ova studija predstavlja deo zajedničkih napora Centra za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Nacionalne koalicije za decentralizaciju (NKD), Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP) i Partnera za demokratske promene Srbija da podstaknu veće učestvovanje građana u odlučivanju kroz projekat „Građani imaju moć” koji podržava Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj studije je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade SAD.

Sadržaj

Uvod i razlozi za izradu studije	5
Percepcija politički angažovanog aktivizma iz perspektive aktivnog učešća građana i zašto je važan za ekološki aktivizam	7
Metodologija.....	8
Problemi u zajednici koji mobilišu građane da pokrenu aktivnosti Pokreta Tvrđava za odbranu javnog interesa	9
Poduhvati i uspesi pokreta Tvrđava.....	12
Cilj koji građanska inicijativa Pokret Tvrđava postavlja sebi i mehanizmi građanskog učešća koje koriste	13
Primenjene metode i mehanizmi građanske participacije	16
Izazovi i kako ih Pokret Tvrđava prevazilazi, prepoznavanje resursa u lokalnoj zajednici i njihova mobilizacija	19
Kako građani prepoznaju svoju moć i započinju svoju aktivnu ulogu u zajednici?.....	21
Zaključna razmatranja.....	22
Aneks 1 -Upitnik za aktiviste.....	23

Uvod i razlozi za izradu studije

Građani čija su individualna ili grupna prava ugrožena, ili koji prepoznaju da se javni interes ne štiti na adekvatan način, u poslednjih nekoliko godina sve su aktivniji u društvenom miljeu Srbije. Za to koriste različite forme organizovanja, od neformalnih inicijativa, registrovanih udruženja, do široke mobilizacije poput **društvenih pokreta**.

Društveni pokreti predstavljaju mreže neformalne interakcije između mnoštva individua, grupa i organizacija uključenih u politički ili kulturni konflikt na osnovama deljenog kolektivnog identiteta.^[1]

Savremeni društveni pokreti su činjenica savremenog, građanskog društva koje kreira prava i slobode i bori se da ih zadrži.

Njihova pojava pokazuje da postojeće institucije nisu dovoljno senzibilne za nove društvene potrebe. Otuda se javlja potreba da se građani samoorganizuju kako bi jasnije artikulirali svoje zahteve i nove potrebe. Ključna paradigma i matrica kroz koju treba posmatrati nove društvene pokrete u celini je paradigma kvaliteta života u svim njegovim dimenzijama. U tom smislu novi društveni pokreti nude nov pristup i novu logiku, nov jezik i novu političku kulturu. U uslovima duboke krize koja potresa sva savremena društva, ovi pokreti predstavljaju i jednu vrstu otvaranja novih perspektiva, obnovu ugroženih identiteta, otkrivanje zajedničkih, globalnih, evropskih i širih planetarnih horizonata.^[2]

Svrha društvenih pokreta, bilo da se radi o starim ili novim društvenim pokretima, je kolektivna akcija za formiranje novog identiteta i masovne mobilizacije. Stoga, svaki društveni pokret nastaje iz dva bitna razloga - prvo, izrasta iz nezadovoljnih potreba u postojećem društvu i drugo, iskazuje zahteve za određenim promenama postojećeg stanja.

Polazeći od Dianijeve odrednice društvenog pokreta, definicija ekološkog pokreta, kao jedne vrste novih društvenih pokreta, formulisana je na sledeći način. **Ekološki pokret** predstavlja mreže neformalne interakcije između pojedinaca, grupa i organizacija uključenih u konflikte oko životne sredine, na osnovama deljenih ekoloških vrednosti i kolektivnog identiteta.^[3]

[1] Diani M. 1992. The concept of social movement, The Sociological Review, Volumen 40, Issue 1
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x>

[2] Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 27

[3] Petrović J. 2020. „Ekologija” na periferiji Evrope – stvaranje ekološkog pokreta u Srbiji, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja
<https://isi.f.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/04/Jelisaveta-Petrovic-Ekologija-na-periferiji-Evrope-Tabak-1.pdf>

Ekološki pokret predstavlja jedan od najuticajnijih društvenih pokreta, s obzirom na njegovu brojnost i rasprostranjenost u svetu, duže od pola veka uspeva da mobilise milione ljudi širom sveta. Skretanjem pažnje javnosti na ekološke pretnje i promovisanjem ekoloških vrednosti, uz direktnu borbu, ekološki pokreti su pružili značajan doprinos razvoju globalne ekološke svesti, podstičući stanovnike da preispitaju svoje ustaljene prakse i da stanu u odbranu svojih ekoloških prava.

Zahvaljujući delovanju ekološkog pokreta, životna sredina se danas percipira kao politička, ekonomska i pravna kategorija, kroz koju se reflektuju različiti odnosi moći i nejednakosti. Borba za životnu sredinu tako postaje borba za resurse, moć i socijalnu pravdu.

Ekološka mobilizacija u Srbiji u cilju zaštite javnog interesa sve više podstiče razvoj **ekološkog građanstva** posebno intezivirana poslednjih godina. On se manifestuje s jedne strane, u formi samoniklih ekoloških protesta i inicijativa za ekološku bezbednost, a s druge, kroz praktikovanje ekoloških životnih stilova.

Istraživanje fenomena **ekološkog aktivizma** u Srbiji ukazuje i na to u kojoj meri je civilno društvo zrelo i slobodno da deluje nezavisno od uticaja domaćih i međunarodnih političkih i ekonomskih aktera. Razmatranje karakteristika ekološkog aktivizma skreće pažnju i na aktivistički potencijal građanskog društva i njegovu sposobnost da učestvuje u širim društvenim reformama.

Ekološki pokret kao generator promena moderni je fenomen i danas je multidisciplinarno područje istraživanja. U ovoj publikaciji predstavljamo aktivistički pristup udruženja **Pokret Tvrđava** iz Smedereva. Posebna pažnja posvećena je načinima na koje aktivisti ove ekološke organizacije utiču na javnost i javne institucije da postupaju odgovornije; pokretanjem pravnih postupaka, učešćem u procesima donošenja odluka i uključivanjem zainteresovanih građana u zajedničke akcije.

S tim u vezi, svrha ove publikacije je da pokaže kako aktivistički pristupi mogu biti delotvorni, čak i u uslovima sistemskih slabosti institucija koji sačinjavaju demokratsku infrastrukturu. Međutim, studija takođe ukazuje i na to da je aktivističke pristupe potrebno prilagoditi konkretnom kontekstu, koji je oblikovan vrsti i specifičnostima problema u zajednici, resursima kojima raspolažu aktivisti, stavovima građana prema prepoznatom problemu, itd.

Studija je izrađena u okviru projekta „Građani imaju moć“ u okviru kog Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP), Nacionalna koalicija za decentralizaciju (NKD) i Partneri Srbija pružaju različite vidove podrške aktivistima.

Percepcija politički angažovanog aktivizma iz perspektive aktivnog učešća građana i zašto je važan za ekološki aktivizam

Politika je reč u srpskom jeziku koja ponekad ima negativnu konotaciju. Politika se generalno shvata kao beskrupulozna borba za resurse i moć, i u krajnjem ishodu, kao alat pomoću koga se može kontrolisati veliki broj ljudi. Jasno je da se politika kao delatnost značajno udaljila od svog ideala u Staroj Grčkoj, kada se ona izvodila iz reči polis, što znači grad, odnosno u tom konkretnom smislu država. Tada je politika bila rezervisana za ljude vrhunskih moralnih i intelektualnih dometa, koji su se bavili javnim poslovima, i koji su bili izuzetno cenjeni u društvu. Kroz vekove, pojam politike se menjao.

Danas kada se kaže politika, možemo govoriti o veštini vođenja javnih institucija, javnih poslova, o borbi za dolazak na vlast različitih političkih opcija, o kreiranju strategija razvoja jednog društva i države, o izazivanju ili sprečavanju velikih društvenih rascepa, rečju, može se reći da je politika delatnost koja ima direktan uticaj na živote ljudi, a koja se sprovodi od strane pojedinaca koji u okviru demokratskih ili nedemokratskih procedura dolaze na pozicije moći.

Od suštinske važnosti je razdvojiti pojmove "politika" i "političko", jer iako su naizgled sinonimi, oni to nisu. Političko je sfera u kojoj se dešavaju društveno-politički procesi koji imaju direktan uticaj na živote pojedinaca u zajednici, a u toj sferi mogu da deluju i akteri koji nisu političari, odnosno, koji nisu akteri izbornih procesa i dnevne politike, što ne znači da nemaju uticaja na te iste procese.

U polju političkog deluju aktivni građani, ljudi koji su zainteresovani da utiču na razvojne procese u svojoj zajednici ili svojoj zemlji. Oni mogu uticati pojedinačno kao slobodni građani, ili udruženi u formalna i neformalna udruženja. Takvi pojedinci se ne mogu nazvati političarima, ali se oni zaista bave politikom, jer deluju u sferi političkog. Njihova uloga je od izuzetnog značaja, jer često predstavljaju sponu između samih građana i konvencionalnih političara koji često nisu u pravom dodiru sa realnostima na terenu. Jedan od opšteprihvaćenih pojmova za takve aktivne građane koji menjaju svoje zajednice i bore se protiv problema u svom okruženju jesu upravo aktivisti.

Metodologija

Kako bi se na što bolji način predstavila građanska participacija Pokreta Tvrđava i koje inicijative aktivisti koriste u svom radu, studija je sačinjena na osnovu intervjua sa predstavnicima Pokreta Tvrđava tokom februara 2022. godine.

Sa aktivistima su analizirane karakteristike ekološkog aktivizma koje praktikuje Pokret Tvrđava iz perspektive sledećih kriterijuma: efektivnost, efikasnost, uticaj i održivost.

Kroz kriterijum **efektivnost** analizirano je u kojoj meri Pokret ispunjava svoju svrhu i ciljeve. On pruža informacije o prirodi i obimu dostignutih rezultata kroz primenu određenih metoda.

Kroz kriterijum **efikasnost** analizirano je koliko je postojeća infrastruktura koja podržava ekološku inicijativu odgovarajuća u smislu resursa, kapaciteta i modela upravljanja kako bi dovela do postizanja planiranog uticaja.

Potom, kriterijum **održivosti** pružio je informacije koliko postojeći rezultati Pokreta generišu uticaj iz dugoročne perspektive, takođe i informacije o potencijalnim rešenjima koja se mogu primeniti u cilju povećanja održivosti.

Kroz kriterijum **uticaja** sagledan je nivo postignute promene kao rezultat sprovođenja ekološke inicijative.

Intervju je koncipiran na sledeći način – autori studije izradili su upitnik sa pitanjima koja su poslužila kao smernice sagovornicima da na što bolji način predstave svoje aktivnosti, institucionalne mehanizme građanske participacije koje su koristili u dosadašnjem radu, a koji su doneli neke rezultate, i imali uticaja na uključivanje samih građana i aktivista. Takođe, želeli smo da saznamo koji su to vaninstitucionalni mehanizmi koje je Pokret koristio, a za koje smatraju da su u određenoj meri doprineli rešavanju problema u lokalnoj zajednici.

Ovim putem, zahvaljujemo se sagovornicima na njihovom doprinosu kako bi ova studija bila što obuhvatnija.

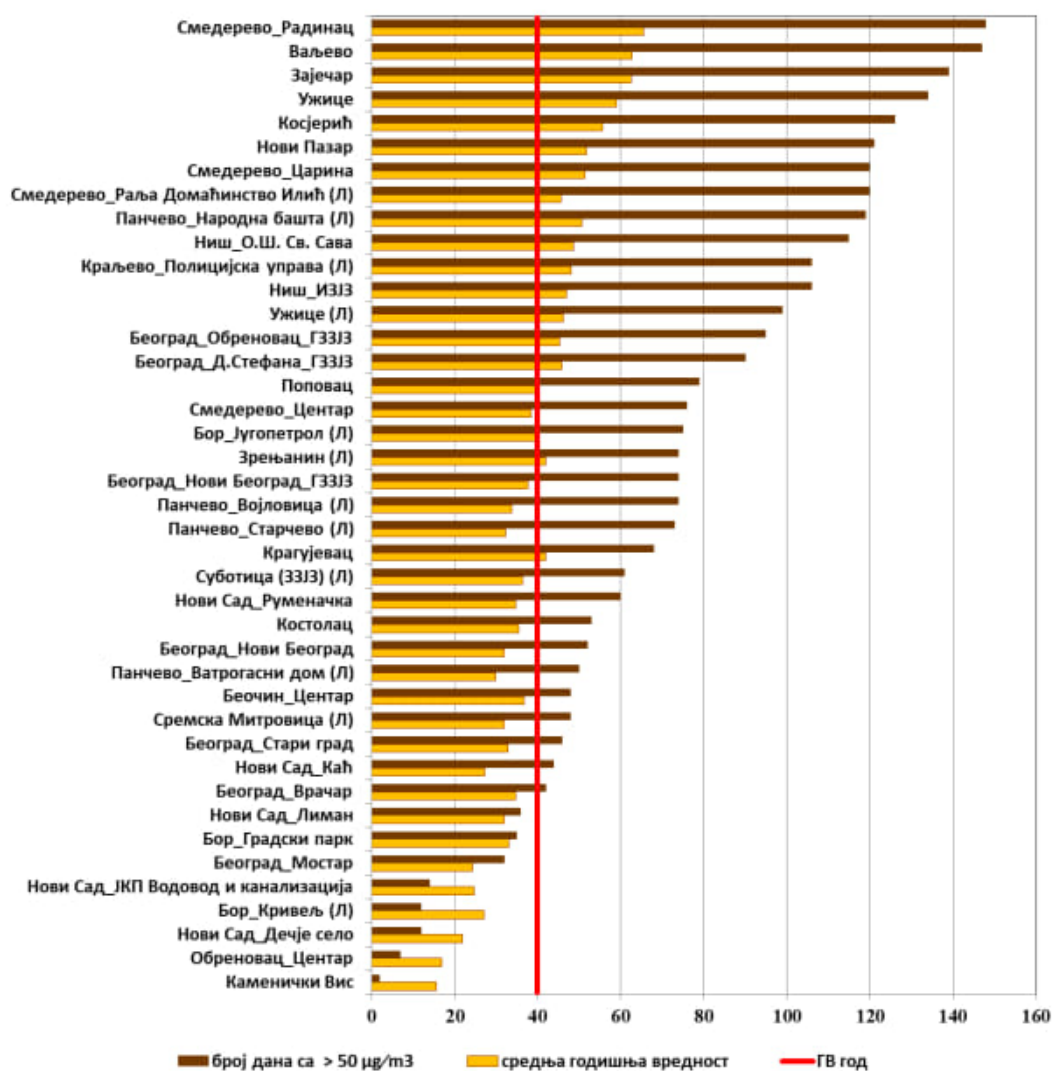
Problemi u zajednici koji mobilišu građane da pokrenu aktivnosti Pokreta Tvrđava za odbranu javnog interesa

Smederevo je grad od 100.000 građana i centar je Podunavskog okruga, koga čine još opštine Smederevska Palanka i Velika Plana, kao i 52 okolna sela. U Podunavskom okrugu živi nešto više od 200.000 građana i on je treći najsiriomašniji okrug na području EU i zemalja u procesu pridruživanja, sa 5.400 evra BDP po glavi stanovnika.^[4] Takođe, radi se o okrugu koji je jedan od najzagađenijih u Evropi, u kome su zagađeni svi aspekti životne sredine – vazduh, voda i zemljište. Paradoksalno, na teritoriji Podunavskog okruga, u Smederevu, posluje najveći izvoznik u Srbiji, kineska kompanija HBIS, koja je i najveća kompanija u sektoru industrije sa 5.200 zaposlenih.

Jedan od glavnih problema Smedereva koji se tiče javnog interesa građana, ali i njihovih zajamčenih ustavnih i zakonskih prava koja se svakodnevno krše, jeste izrazito zagađenje vazduha. O ovom problemu se govori prethodne četiri godine sistematski i detaljno, mada nije bilo oduvek tako, što situaciju čini dodatno komplikovanom, jer građani u najvećoj meri nisu imali ni potrebne informacije, niti organizacije civilnog društva koji te probleme kandiduju u lokalnom društveno-političkom diskursu, kao jedne od najvažnijih, budući da se tiču zdravlja ljudi.

Po ocenama relevantnih institucija, u Smederevu od posledica zagađenja vazduha svake godine prerano umre 223 građana, a vazduh je po poslednjem Godišnjem izveštaju Agencije za zaštitu životne sredine Srbije za 2020. godinu, svrstan u treću, poslednju kategoriju, kao "veoma loš". Po istom izveštaju, tri merne stanice za kvalitet vazduha u Smederevu koje su u državnom sistemu monitoringa, pokazuju alarmantne podatke. Naime, merna stanica "Radinac" je prva na listi svih mernih mesta u Srbiji sa 148 dana prekoračenja zagađenja PM10 česticama, merna stanica "Carina" je na 7. mestu u Srbiji sa 120 dana prekoračenja, a merna stanica "Centar" na 17. mestu sa 77 dana prekoračenja. Po zvaničnoj zakonskoj regulativi Republike Srbije, godišnje je dozvoljeno svega 35 dana prekoračenja ovog parametra, tako da su prosečne vrednosti u Radincu prekoračene više nego četiri puta, na Carini više nego tri puta, a u centru grada više nego duplo. Ove tri merne stanice čine trougao monitoringa kvaliteta vazduha u Smederevu i pokrivaju sva tri dela grada, što nas dovodi do zaključka da Smederevo ima kontinuirani problem sa zagađenjem vazduha u svakom delu grada.

[4] <https://www.facebook.com/pokrettvrđava/photos/a.167941370526494/702422663745026/>

Preuzeto iz Godišnjeg izveštaja o kvalitetu vazduha u Srbiji koji izdaje Agencija za zaštitu životne sredine.

Kvalitet vazduha u Smederevu nedvosmisleno negativno utiče na zdravlje građana, što potkrepljuju i podaci smederevskog Doma zdravlja, do kojih je u oktobru 2021. došao Pokret Tvrđava na osnovu zahteva o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Naime, u periodu od 2011–2020. godine, vidi se rapidan rast novoobolelih od malignih bolesti na teritoriji Smedereva. Samo u 2019. godini, u Smederevu je zabeleženo 6866 aktivnih slučajeva obolelih od malignih bolesti^[5], što nominalno predstavlja nešto manje od 7% celokupnog stanovništva, a taj broj je verovatno i veći, budući da određeni procenat građana Smedereva niti živi, niti se leči u Smederevu već u inostranstvu, a po popisu se vode kao da žive u Smederevu. Po istom izveštaju,

[5] <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/broj-obolelih-od-raka-se-u-smederevu-u-%C4%8Detvorostroju-%C4%8Dio-od-2011-godine>

gledajući strukturu sela, najvišu stopu obolelih od raka od svih 27 smederevskih sela ima upravo Radinac u kome se nalazi smederevska železara.

Zbog ovih saznanja, Pokret je angažovao akreditovanu laboratoriju Anahem iz Beograda, koja je u oktobru 2021. uzorkovala spornu prašinu koja potiče iz smederevske železare. Analizu dobijenih rezultata je uradila ekspertska organizacija Nacionalna ekološka organizacija, i utvrđeno je prisustvo visokih koncentracija teških metala (arsen, olovo, nikl, kadmijum, bakar, cink, itd.), koji u tako visokim koncentracijama direktno ugrožavaju zdravlje ljudi^[6]

Industrijsko zagađenje u Smederevu postoji preko 50 godina, još od pokretanja Nove železare krajem šezdesetih godina, a verovatno i od ranije, budući da je u blizini samog centra grada poslovala Stara železara po imenu SARTID, još od 1921. godine. Problem sa industrijskim zagađenjem vazduha u Smederevu nije nov, ali postoje najmanje tri komponente problema koji ga sada čine apsolutno neodrživim: *prvo*, nakon pokretanja železare, tehnologija je bila nekoliko narednih decenija na zavidnom nivou. Danas je potpuno propala, usled neredovnog održavanja, dotrajalosti i neulaganja. *Drugo*, otkada je u Smederevu prisutna kineska kompanija HBIS (2016.), proizvodnja je izuzetno visoka, u nivou istorijskih rekorda železare, što tehnologija ne može da isprati, pa opasna prašina i gasovi izlaze iz pogona u visokim koncentracijama. *Treće* i konačno, naša svest, naša saznanja o štetnosti, i informacije kojima raspolažemo, su nešto što je moderna tekovina savremenog društva, a čime ljudi nisu raspolagali u decenijama iza nas. Zbog toga je bilo od presudnog značaja da se građani samoorganizuju, i da sa jedne strane izvrše pritisak na institucije čiji zadatak jeste zaštita životne sredine, a da se sa druge strane izvrši pritisak na zagađivače, kako bi poštovali zakone i Ustav Republike Srbije.

Pokret Tvrdava je od početka svog delovanja problem zagađenja životne sredine postavio kao jednu od ključnih tački u svom aktivizmu. To je u određenoj meri urađeno zbog samih zahteva građana koji su se za tu tematiku interesovali, ali i zbog obaveze da se široj društvenoj zajednici u Smederevu podigne svest o opasnostima od zagađenja vazduha i mogućim rešenjima da se ono smanji. Uz ekološke probleme, fokus Pokreta je uglavnom bio na komunalnim pitanjima, ali i pitanjima transparentnosti institucija i borbi protiv korupcije u Smederevu.

[6] <https://www.podunavlje.info/dir/2021/10/22/pokret-tvrdjava-u-prasini-iz-radinca-ima-svega-od-arsena-pa-nadalje/>

Poduhvati i uspesi pokreta Tvrđava

Ulične aktivnosti

Prva veća tema kojom se Pokret bavio, jeste nelegalno skladište tečnog naftnog gasa (plina za automobile) koje je izgrađeno u koritu Dunava, dva kilometra od centra grada, a ono što je posebno opasno, kompozicije vagona-cisterni sa tečnim naftnim prolaze svakodnevno neposredno pored samog šetališta u gradskom jezgru, bez ikakvih mera zaštite. Povodom ovog problema, Pokret Tvrđava je organizovao performans u glavnoj ulici u Smederevu pod nazivom *“uGASimo skladište”*, na kome je deljen edukativni materijal i građanima skrenuta pažnja na važnost rešavanja ovog pitanja. Nakon toga, u oktobru 2018. godine, aktivisti Pokreta otvorili su temu zagađenja vazduha serijom nastupa u medijima, ali i performansom na glavnom gradskom trgu pod nazivom *“Bal pod maskama”*, na kome su građani plesali sa gas maskama, i na taj način prvi put skrenuli pažnju nacionalnih medija koji su o problemu zagađenja u Smederevu prvi put izvestili širu javnost. Nakon toga, u decembru 2018. dešava se javno okupljanje Pokreta Tvrđava, koji je sproveden zajedno sa meštanima ugroženog Radinca, kada je oko 200 građana blokiralo put i prugu ispred smederevske železare, uz zahteve da se pusti u rad merna stanica *“Radinac”*, koja deset godina pre toga nije bila u funkciji. Zahtev je ispunjen, na trojnom sastanku Pokreta Tvrđava, predstavnika Agencije za zaštitu životne sredine Srbije, i predstavnika kineske kompanije HBIS.

U avgustu 2020. godine, Pokret organizuje još jedan sličan događaj protiv zagađenja vazduha u Smederevu, sa oko 500 prisutnih građana, koji su blokirali Luku Smederevo, inače pod kontrolom HBIS kompanije. Na protestu je izneto nekoliko zahteva, od kojih je prihvaćen samo jedan, a to je pokretanje merne stanice za kvalitet vazduha *“Carina”*. Ove dve merne stanice koje su pokrenute kao rezultat protesta građana, kasnije su u izveštaju za 2020, pokazale visoke koncentracije polutanata, čime su prvi put dobijeni nepobitni podaci koji dokazuju visok nivo zagađenja vazduha u svim delovima Smedereva.

U aprilu 2021. godine, pokret Tvrđava je organizovao tribinu na glavnom gradskom trgu u Smederevu pod nazivom *„Da li je ekologija politika?“*, sa namerom da otvori vrlo važnu debatu o odnosu aktivizma, lokalne politike i ekologije. U oktobru 2021. godine, Tvrđava je pokrenula kampanju *„Podizanje prašine”* koja je imala za cilj da podigne svest građanima Smedereva i meštanima sela oko železare, o opasnostima od industrijskog zagađenja vazduha, i mogućim rešenjima da se ti problemi reše. Projekat je sproveden uz pomoć organizacije CRTA, a u okviru inicijative Građani imaju moć.

Kampanja „Podizanje prašine“ – Građani imaju moć

Cilj koji građanska inicijativa Pokret Tvrđava postavlja sebi i mehanizmi građanskog učešća koje koriste

Pokret Tvrđava je osnovan 4.marta 2018. godine. Aktivisti Pokreta ističu da datum osnivanja nije slučajno izabran, jer je tačno godinu dana pre toga, 4. marta 2017, u Smederevu održan masovni protest povodom zabrane koncerta Vladi Georgijevu, kada je nekoliko hiljada građana Smedereva izašlo na ulice i, zajedno sa Vladom Georgijevim, održalo "koncert". Taj događaj je pokazao da je lokalna zajednica u Smederevu živa i da ima kapacitet da reaguje kada joj je uskraćena sloboda. Međutim, u tom trenutku nije postojao kanal kroz koji bi zajednica artikulirala svoje društvene, političke i aktivističke zahteve. Zato je nekolicina pojedinaca i pojedinki, uglavnom prijatelja, došla na ideju da osnuje neformalnu grupu građana koja će delovati na teritoriji Smedereva. Ime "Pokret Tvrđava" je izabrano sa jedne strane, jer su aktivisti procenili da je jedan od glavnih problema lokalne zajednice Smedereva inertnost, društvena i politička ustajalost, i zato je Pokret bio preko potreban, dok je Tvrđava glavni simbol Smedereva, bedem i stub odbrane, kako istorijski, tako i danas kada su prava i slobode građana ugrožene.

Pokret Tvrđava se kao organizacija vremenom menjao, a samim tim i njegova strategija, ciljevi i metode delovanja. U samom startu, cilj Pokreta bio je skretanje pažnje građana Smedereva na probleme sa kojima se susreću svakodnevno u Smederevu, i može se reći da se delovanje u to vreme upravo svodilo na **skretanje pažnje na probleme**. Početan broj članova je bio između 5 i 10, neformalno skupljenih, bez posebne strukture, dokumenata, jasnih procedura i uz minimalno posvećivanje vremena organizaciji, uglavnom par sati nedeljno volonterskog angažovanja.

Situacija je počela da se menja tokom 2019. godine, nakon što je Pokret stekao veću vidljivost i u medijima i na društvenim mrežama. Fejsbuk strana je sa 500 pratilaca u 2018. godini, narasla na 2000 u 2019, a već u 2020. je broj bio 3.500. Isti trend se pokazao i na Tviteru i Instagramu. U tom momentu dolaze i prvi pozivi za partnerstva i učestvovanje na drugim ekološkim protestima i tribinama (Ekostraža, Nacionalna ekološka asocijacija, Novi optimizam, Bitka za Košutnjak, Zaštitimo Jadar i Rađevinu, itd.). Tada se aktivizam Tvrđave menja više ka **političkom aktivizmu**, gde Pokret pokušava i da kroz politički način komunikacije prodre do šireg kruga ljudi i pokuša da bude most između građana i političkih partija na lokalnom nivou, koje su po mišljenju članova Tvrđave, izgubile kredibilitet i vezu sa građanima.

Nakon dve godine rada, cilj se promenio od čisto informativne uloge i skretanja pažnje na problem, na **društveno angažovanu ulogu**, sa ciljem da se podigne svest građana, posebno ekološka svest, kako bi bili osposobljeni da zaštite svoja prava koja su im ugrožena. U 2021. dolazi do značajnijeg medijskog pojavljivanja pokreta u lokalnim, nacionalnim, ali i međunarodnim medijima (Rojters^[7], Frankfurter Allgemeine Zeitung^[8], Telegraf^[9], TV Arte^[10], Fajnenšel tajms^[11]), tako da i uticaj na terenu rapidno počinje da raste, kao i uticaj na društvenim mrežama. To pokazuju i statistika sa društvenih mreža, jer je u 2021. godini, dosezanje javnosti putem objava Pokreta Tvrđava na mrežama bio oko 6,5 miliona ljudi. Fejsbuk stranica je porasla na 12.000 pratioca, a Tviter stranica na 4.500, što su višestruka povećanja u roku od godinu dana. Ciljevi se tada pomeraju od organizacije koja samo informiše i podiže svest građana o problemu, do organizacije koja ima za cilj da bude **aktivni nezaobilazni faktor u javnom zagovaranju** kako bi direktno uticala na ono što je glavni cilj i suština – smanjenje zagađenja u Smederevu na meru u kojoj ono ne ugrožava zdravlje ljudi. Da bi se došlo na poziciju iz koje se može uticati, to je podrazumevalo saradnju

[7] <https://www.reuters.com/world/europe/chinese-owned-steel-mill-coats-serbian-town-red-dust-cancer-spreads-2021-11-09/>

[8] <https://www.faz.net/aktuell/gesellschaft/allgegenwaertiger-staub-steigende-krebsraten-in-naehe-von-stahlwerk-in-serbien-17627545.html>

[9] <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2021/11/10/cancer-rates-around-chinese-owned-steel-mill-quadruple-less/>

[10] Serbie: une poubelle en Europe ? | ARTE Reportage,, <https://www.youtube.com/watch?v=TTRsg3mQBkA>

[11] <https://www.ft.com/content/eac48772-09a2-41bd-afc1-f6f09467ce5e>

i sa organizacijama civilnog društva, i sa političkim partijama, ali i sa alternativnim društvenim akterima poput amaterskih pozorišta, orkestara i intelektualaca.

Za 4 godine postojanja i delovanja, kako ističu aktivisti Tvrđave, izabran je zahtevniji i sporiji put rasta, ono što se na mrežama zove organski rast, a u stvarnom delovanju – građenje organizacije na istini i činjenicama, komunikaciji lišenoj populizma, stalnoj komunikaciji sa građanima na terenu i pokretanje dijaloga na društvene teme koje su nove i neistražene.

Od jeseni 2021. godine situacija je značajno olakšana činjenicom da je Pokret Tvrđava otvorio svoju kancelariju u Smederevu, i potpuno redizajnirao vizuelni identitet, prilagodivši se društvenom kontekstu i samom rastu kapaciteta organizacije koja danas ima drugačije ciljeve i potrebe nego što je to imala 2018. godine. Organizacija danas ima oko 20 stalno aktivnih članova, i krug od oko 100 simpatizera koji su uvek spremni da se odazovu akcijama. Takođe, prepoznatljivost Pokreta je značajno visoka, posebno u gradskom jezgru Smedereva, a kao izazov u narednom periodu aktivisti prepoznaju postizanje prepoznatljivosti i u ruralnim sredinama.

Kao posebno postignuće aktivisti Pokreta ističu ostvarenu projektnu saradnju sa organizacijama European Endowment for Democracy, CRTA, Fondacija Ana i Vlade Divac, i Nacionalna ekološka asocijacija.

Princip koji Pokret Tvrđava smatra izuzetno važnim, je **princip transparentnosti**, kako institucija od kojih se zahteva odgovornost i poštovanje zakonskih regulativa, tako i u samoj organizaciji Pokreta. Vođeni time, tim Pokreta je u decembru 2021. objavio detaljan finansijski izveštaj za prethodnu godinu, i plan je da to bude i praksa svake godine, kako bi se znali izvori finansiranja, kao i razlozi zbog kojih su finansije potrebne. Akcenat u 2022. je stavljen na povećanje donacija građana, kako bi se Pokret finansijski osamostalio i bio više u rukama samih građana Smedereva.

Primenjene metode i mehanizmi građanske participacije

Akivisti Pokreta Tvrđava u svom radu koriste više različitih metoda, institucionalne i vaninstitucionalne mehanizme građanske participacije.

Pokrenuti su **pravni postupci** pred nadležnim institucijama i nezavisnim organima čime se aktivisti upuštaju u pravnu borbu za zaštitu javnog interesa.

Za prethodne 4 godine, Pokret je podneo desetak prijava lokalnim institucijama Smedereva, i one su se ticale uglavnom ekoloških problema, poput zagađenja vazduha, zagađenja vode, nelegalno skladištenog industrijskog otpada, ali i komunalnih problema, poput rasklanjanja malih deponija, popravke ulične rasvete, i drugih problema lokalne zajednice. Prijave su se podnosile Gradonačelniku Smedereva, Gradskoj upravi - odeljenju za ekologiju i komunalne poslove, komunalnoj policiji, lokalnoj ekološkoj inspekciji. Takođe, Pokret je imao korespodenciju i sa međunarodnim institucijama. Takvi primeri su pritužba Savetu Evrope povodom nelegalnog otpuštanja 7 radnika turske kompanije Kaizen koja posluje u Smederevu, ali i pritužba Međunarodnoj komisiji za zaštitu Dunava u Beču, povodom brda otpadne šljake koja se nelegalno skladišti u koritu Dunava kod Smedereva. Pokret je imao korespodenciju i sa nezavisnim kontrolnim telima poput Poverenika za informacije od javnog značaja, koji je usvojio žalbu pokreta zbog ćutanja uprave, naloživši nadležnoj instituciji da Pokretu Tvrđava dostavi podatke. Pre toga, Pokret je, u skladu sa članom 22, stav 2, Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, koji se odnosi na ćutanje uprave i nedostavljanje traženih podataka u blagovremenom zakonskom roku, podneo žalbu Povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti protiv Agencije za zaštitu životne sredine Republike Srbije, a zbog nedostavljanja traženih informacija u vezi sa kvalitetom vazduha u Smederevu. Nakon prihvatanja žalbe, Poverik je doneo Rešenje kojim nalaže Agenciji za zaštitu životne sredine da u najhitnijem roku pošalje Pokretu Tvrđava tražene podatke, što je Agencija i učinila. Takođe, nekoliko puta je od Republičkog ekološkog inspektora zahtevan vanredan inspekcijski nadzor fabrike HBIS, zbog osnovanih sumnji da emisijom štetnih polutanata ugrožava zdravlje građana Smedereva.

Od ustanova, Pokret je institucionalnim putem, zahtevom za pristup informacijama od javnog značaja, došao do medicinskih podataka od smederevskog Doma zdravlja i Zavoda za javno zdravlje Požarevac, u vezi sa brojem obolelih građana od malignih bolesti na teritoriji Smedereva. Dobijena dokumenta su pokazala rapidan rast obolelih od malignih bolesti u Smederevu, za šta postoji osnovana sumnja da je uzrokovano emisijom industrijske prašine iz smederevske železare. Pokret priprema i niz pravnih

radnji protiv zagađivača u Smederevu, u prvom redu protiv kompanije HBIS koja u najvećoj meri negativno utiče na zdravlje građana Smedereva.

Na pitanje zbog čega su se odlučili na pokretanje ovakvih pravnih postupaka i kakvi su rezultati ostvareni, aktivisti Pokreta Tvrđava su istakli sledeće. Zagađenje vazduha u Smederevu je sistemski problem koji je višedecenijski i on zahteva sistematičan i sistemski pristup kako bi se zaštitila prava građana, pre svega na zdrav život i na zdravlje. Jedan od načina da se ta prava zaštite, je da se na državnu upravu izvrši pritisak kako bi ispunjavala funkciju zaštite ustavnog poretka Republike Srbije, po osnovu čl. 74 Ustava Republike Srbije koji kaže "Svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju". Takođe, niz zakona jemči građanima pravo na zdrav život. To je razlog zašto se Pokret Tvrđava odlučio za primenu institucionalnog mehanizma građanske participacije putem prijave resornoj inspekciji, upućivanjem zahteva za slobodan pristup informacijama od javnog značaja, upućivanjem pritužbi, i sl. Konkretni rezultati su vidljivi i u samoj komunikaciji fabrike prema javnosti, koja je počela da ulaže više novca nego što je prvobitno planirala, otvarajući nove pogone koji će imati uticaj smanjenja negativnih efekata aerogagađenja. Takođe, državne institucije su pokazale da pod pritiskom građana putem institucionalnih i vaninstitucionalnih mehanizama, mogu izaći u susret građanima, pa su nakon dva protesta u organizaciji Pokreta Tvrđava, puštene u rad dve merne stanice za kvalitet vazduha u Smederevu - merna stanica Carina i Centar. Građani su, nakon ovih koraka koji su bili praćeni u medijima, stekli mnogo više informacija o problematici zagađenja, i samim tim su obučeni da zaštite svoje zdravlje. Konačno, skrenuta je pažnja javnosti i medija, tako da su zagađivači u Smederevu stavljeni pod lupu javnosti, čime se apeluje da protivpravne radnje zagađivača budu otkrivene, a da zagađivač zbog toga preuzme odgovornost.

Pokret Tvrđava prevashodno u svom radu koristi **vaninstitucionalne mehanizme građanske participacije** kroz direktan rad sa građanima u zajednici, čime doprinosi dugoročnijim rezultatima.

Jedan od primera dobre prakse iz dosadašnjih aktivnosti Pokreta Tvrđava predstavlja kampanja "Podizanje prašine", koju je Pokret sproveo uz podršku organizacije CRTA. Naime, radi se o kampanji podizanja svesti građana Radinca, Vranova i Ralje (okolna naselja oko železare), u kojima živi oko 10.000 građana. Kampanja je sprovedena u dva pravca: prvom, koji je podrazumevao terenski rad u selima, ali u centru grada, i drugom, koji je podrazumevao medijsku kampanju. Na akcijama su deljeni edukativni leci, sprovedena je anketa o percepciji građana o zagađenju u ovim mestima, organizovan je i interaktivni performans 1000 otisaka, gde je cilj bio da 1000 građana ugroženog područja ostavi svoj otisak industrijske prašine na velikom panou. Takođe, sprovedena je i kampanja od vrata do vrata, u okviru koje su aktivisti imali direktan dijalog sa ugroženim građanima.

Aktivisti Pokreta Tvrđava dalje predstavljaju svoj doprinos informisanju sugrađana o značaju i posledicama problema kojim se Pokret bavi, i kako se ova promena manifestuje. Praktični rezultati su bili 500 potpunih anketa, 400.000 puta dosegnutost do korisnika na društvenim mrežama, medijski izveštaji lokalnih, nacionalnih i svetskih medija o ovoj kampanji, i podignuta svest građana pomenutih mesta o opasnostima industrijskog zagađenja. Promena u odnosu prema problemu industrijskog zagađenja je nesumnjivo vidljiva kod građana pomenutih mesta, što se ogleda i u njihovom konačnom odvaživanju da uđu u pravni proces protiv zagađivača, prvi put u svojevrsnoj sinergiji meštana iz sva tri naselja, što do sada nije bio slučaj. Takođe, meštani pokazuju veću spremnost da razgovaraju sa medijima o ovoj problematici.

Aktivnosti Pokreta doprinele su uključivanju većeg broja sugrađana u ulične i javne akcije, informativne i edukativne skupove poput javnih tribina, javne kampanje putem socijalnih mreža, volonterske aktivnosti i slično.

Dosezanje javnog mnjenja na društvenim mrežama Pokreta za vreme kampanje "Podizanje prašine" pokazuju da se broj zainteresovanih građana za tematiku značajno uvećao, što je direktna posledica kampanje u medijima i na društvenim mrežama, ali i na samom terenu. Pokret je održao javnu tribinu 4. marta 2022. godine u Centru za kulturu Smederevo pod nazivom "Zeleni aktivizam: šta dalje?", na kojoj je sublimiran dosadašnji rad, i tom prilikom je uručena zahvalnica gospođi Dragani Milić, meštanki ugroženog Radinca, za nemerljivi doprinos u borbi za bolji život svih sugrađana, i pre svega, za hrabrost što je zajedno sa još pojedinaca istupila ispred svoje zajednice.

U analizi aktivističkog pristupa koji neguje Pokret Tvrđava razmatrano je šta doprinosi tome da građani budu dugoročno aktivno uključeni u ekološke inicijative, kao i šta doprinosi tome da ih eventualno napuštaju. Kako navode aktivisti, ono što krase Pokret Tvrđava, a što je retkost na srpskoj političkoj i aktivističkoj sceni, to je istrajnost, doslednost i kredibilnost. Ističu da Pokret nije menjao svoje vrednosti i strateško opredeljenje, bez obzira na opšte društvene okolnosti.

Po pitanju broja članova i pristalica, sa jedne strane Pokret iz godine u godinu neprestano raste, a sa druge strane dešava se, nažalost, i napuštanje nekih članova, uglavnom zbog gubitka motivacije i vere da je promena moguća, zbog nedostatka vremena, ali i zbog konstantnih pritisaka kojima su članovi Pokreta izloženi, nekada eksplicitno, a nekada implicitno.

Po pitanju motivacije građana da se priključe Pokretu ali i da preuzmu aktivniju ulogu, aktivisti ističu da je u prvoj fazi razvoja Pokreta, ljude privukao beskompromisan pristup i radikalni stav po pitanjima rešavanja problema zagađenja, koji je često podrazumevao i vaninstitucionalne gerilske akcije poput blokada i protesta. U kasnijoj fazi, kada je i u samom Pokretu došlo do sazrevanja i razumevanja da ljude više privlači kredibilan način delovanja utemeljen na dokazima i istinitim tvrdnjama,

ali i sve više ekspertski pristup u prepoznavanju i rešavanju problema zagađenja u Smederevu.

Primenu aktivističkog pristupa zasnovanog na direktnom obraćanju i saradnji sa sugrađanima Pokret prepoznaje kao ključan u radu u manjim sredinama, jer se stvara prislan odnos na relaciji građanin-aktivista, i svojevrsna identifikacija sa potencijalom za rešavanje problema. Aktivisti navode da su građani umorni od nejasne artikulacije ideja i aktivnosti, i da im je potreban pristup koji je shvatljiv, po meri običnog čoveka i okrenut isključivo interesu građana.

Takođe, aktivisti Pokreta prepoznaju da neke primenjene metode nisu proizvele planiranu promenu. Aktivisti smatraju da je određene greške Pokret pravio u samoj komunikaciji prema zajednici i drugim društvenim akterima. Taj pristup je u mnogim momentima sadržao bepostrebnu dozu isključivosti i negativističkog prizvuka koja nije poželjna u javnoj komunikaciji. Kada su u pitanju metode koje nisu dale rezultate, to su uglavnom bile metode koje su se odnosile na dijalog sa institucijama i zagađivačima. Takav dijalog se pokazao kao neučinkovit i mnogo manje uspešan od vaninstitucionalnih metoda kao što su blokade i protesti.

Izazovi i kako ih Pokret Tvrdava prevazilazi, prepoznavanje resursa u lokalnoj zajednici i njihova mobilizacija

Kako navode aktivisti, **izazovi** sa kojima se Pokret suočava su dvojaki. Sa jedne strane su interni izazovi u okviru same organizacije koji se tiču resursa organizacije, motivisanosti aktivista, ustrojstva, daljih planova i strategija, dok su sa druge strane eksterni izazovi poput društveno-političke situacije, opstrukcija, pretnji i sl. Naravno, treba istaći i otežanu epidemiološku situaciju, koja je omela Pokret značajno u smislu organizacije javnih događaja, ali neretko i u internoj izgradnji tima.

Resursi organizacije su krucijalni za uspešno funkcionisanje Pokreta, posebno jer se radi o relativno mladoj organizaciji kojoj su potrebna sredstva za redovan rad, promociju, akcije, i dr. Kako ističu aktivisti, resursi su ograničeni i često nedovoljni, pa se iznalaze načini da se to nadomesti. Motivacija i energija aktivista je promenljiva kategorija i uglavnom zavisi od konteksta u kom se deluje i od društveno-političke atmosfere. Najveća angažovanost aktivista je u periodima dok su ekološke teme bile glavne društvene teme i kada su organizovani protesti i blokade. Sama organizacija nije dovoljno strukturirana u smislu procesa odlučivanja, jer je strateški odabrano da za

sada ne bude masovni pokret, već da se radi na jačanju jezgra organizacije. U trenutku razgovora sa aktivistima, Pokret je strateški usmeren na projektne aktivnosti i jačanje saradnje sa organizacijama civilnog društva i na umrežavanju u sferi ekologije u Srbiji.

Kada su u pitanju eksterni faktori koji utiču na dinamiku razvoja Pokreta, aktivisti navode postojanje raznih vidova pritiska, koji su ponekad otvoreni, poput privođenja kooordinatora, pisanja raznih prekršajnih kazni aktivistima, a ponekad i prikriveni poput raznih opstrukcija koji se svedu na nepružanje određene informacije, nedelovanje po prijavi Pokreta, ili i u ignorisanju od strane lokalnih i nacionalnih medija bliskih vlastima. U tom kontekstu aktivisti ističu problematiku širenja lažnih vesti i informacija o samom Pokretu i o članovima Pokreta, kako bi se diskreditovala organizacija i pojedinci u njoj.

Posebno važan aspekt izazova predstavljaju pretnje sa kojima su se aktivisti Tvrđave više puta susretali. Poslednji put pred blokadu puteva u decembru 2021. godine, kada su im upućene pretnje ubistvom preko društvene mreže Tviter, koje su prijavljene PU Smederevo. Pretnje i pritisci su do sada dodatno motivisale članove Pokreta da se angažuju, i nisu imale demotivišući efekat po njihovo delovanje.

Kao jedan od važnih izazova aktivisti prepoznaju nedostatak većeg broja stručnog kadra koji bi unapredio rad Pokreta i u drugim oblastima osim ekologije, a posebno nedostatak pravnika u organizaciji, koji bi bio na raspolaganju u svakom momentu kako bi zaštitio prava aktivista Tvrđave, ali i prava ugroženih građana koji se u velikom broju javljaju Pokretu.

Predstavnici Tvrđave napominju da je Smederevo sredina gde ne postoji dovoljno razvijeno civilno društvo. Organizacije civilnog društva su se pojavljivale sporadično, tokom prethodnih 20 godina, uglavnom na polju alternativne umetnosti, kulture i muzike. Poslednjih godina, aktivisti svedoče razvoju organizacija civilnog društva u oblasti ekološkog aktivizma, gde je Pokret Tvrđava 2018. godine imao jednu od pionirskih uloga, a isto tako i Inicijativa Crveni bedževi, koja je nastala 2019. od strane organizacije Pro.Tok21 iz Smedereva. Saradnja između Tvrđave i Crvenih bedževa nije bila na dovoljno razvijenom nivou, jer su se organizacije odlučile za drugačije pristupe u rešavanju ekoloških problema, a često i odabir problema problema nije bio isti, što je za posledicu imalo delovanje na različitim kolosecima.

Aktivisti Pokreta prepoznaju važan potencijal u daljem kreiranju prostora za saradnju između Pokreta Tvrđava i Pro.Tok21, gde bi se u sinergiji dve organizacije koncentrisali zajednički potencijali i pojačao uticaj na donosioce odluka. Takođe, prepoznata je važnost uključivanja i drugih lokalnih aktera poput neformalnih grupa i udruženja, kao što su: gradski Orkestar Svetlost, udruženje Razbijanje tišine, pozorište Patos, i druge.

Kako građani prepoznaju svoju moć i započinju svoju aktivnu ulogu u zajednici?

Pokret Tvrđava je osnovan 2018. godine kao neformalna grupa građana u Smederevu i kao takav je na sebe preuzeo borbu protiv velikih problema sa kojima se Smederevo suočava - zaštita životne sredine, netransparentnost institucija i komunalni problemi. U toj borbi je postojalo nekoliko faza. Prva faza se može nazvati "faza društvenih mreža", gde je Pokret delovalo isključivo na društvenim mrežama kao neformalna grupa, pokušavajući da nametne neke od tema u lokalnoj zajednici. Nakon 6 prvih meseci, od novembra 2018. godine počinje faza protesta, gde se sa jedne strane aktivnosti Pokreta prebacuju na ulicu, performansima, skupovima i blokadama, a sa druge, komunikacija Pokreta postaje ponekad i prilično konfrontirajućom u odnosu na državne i lokalne strukture i time se kreira pozicija "sukoba". Ovaj modalitet rada trajao je pune 2 godine i odlikovao se komunikacijom sa mnogo kritike, sporenja sa institucijama, uličnih akcija, medijskim pritiskom, ponekad i komunikacijom koja je isključivala mogućnost partnerskog odnosa sa institucijama, jer je institucijama negiran egalitet i legitimitet, posebno nakon izbora 2020. godine.

Druga faza, koja trenutno traje, je faza postepene deradikalizacije organizacije, njenog struktuiranja, formalnog registrovanja, otvaranja kancelarije i izmene kompletnog vizuelnog identiteta, uz mnogo profesionalniju komunikaciju. Ta faza predstavlja pozicioniranje između pozicije sukoba i pozicije saradnje, gde Pokret želi da inicira dijalog i saradnju sa institucijama, ali je takođe u svakom momentu spreman da koristi uobičajeni metod rada aktivističkih udruženja - pokretanje građana na aktivnosti koje dozvoljenim sredstvima vrše pritisak na donosiocce odluka da rade u javnom interesu.

Na osnovu prethodno navedenog i prema tipologiji ekoloških organizacija može se reći da je Pokret Tvrđava trenutno u transferu iz jednog u drugi tip ekološke organizacije, tj. iz samonikle u profesionalnu organizaciju.

Po opsegu delovanja Pokret je prevashodno orijentisan na lokalni nivo, ali dodatnim učesćem u nacionalnoj mreži ekoloških inicijativa opseg obuhvata i nacionalni nivo.

Pokret Tvrđava sa karakteristikama **samonikle ekološke organizacije** nastao je kao reakcija na ekološke probleme s kojima se građani suočavaju u lokalnoj zajednici.

Pokret se prevashodno oslanja na strategiju masovne mobilizacije i volonterskog rada. S obzirom na to da ishode iz neuspeha ili nespremnosti državnog aparata da kontroliše štetne aktivnosti zagađivača i zaštiti lokalno stanovništvo, Pokret sa karakteristikama samonikle ekološke organizacije najčešće izazivački nastupa prema nadležnim institucijama, kritikuje njihove postupke i zahteva prekid nepoželjnih praksi, primenu postojećih propisa i sankcionisanje odgovornih. Članovi Pokreta kao participativne organizacije uglavnom dolaze iz nižih društvenih slojeva, neposredno ugroženih ekološkim rizicima. Ono što posebno krasi Pokret jeste povezanosti s građanima i s onim grupama čije interese zastupaju.

Takođe, Pokret Tvrđava poseduje i neke od karakteristika **profesionalne organizacije** s obzirom da u svojim redovima ima i profesionalne eko-aktiviste i stručnjake iz oblasti zaštite životne sredine. Tokom vremena, postepenim i delimičnim transferom u profesionalnu organizaciju Pokret se usmerio i na prikupljanje finansijskih resursa iz različitih izvora i time kako bi osigurao veću održivost i time značajniji uticaj na željenu promenu.

Zaključna razmatranja

Posmatrajući delovanje Pokreta Tvrđava kroz kriterijum efektivnosti vidljivo je da u velikoj meri ispunjava svoju svrhu i ciljeve, tj. primenjene metode ekološkog aktivizma pokazuju delotvornost za konkretnu lokalnu zajednicu sa konkretnim ekološkim problemima.

Za sada Pokret nije direktno učestvovao u procesima donošenja odluka od značaja za građane kao što su, na primer, iniciranje takvih procesa putem peticija, učešće u radnim grupama za izradu propisa, praćenje i komentarisanje predloga propisa i akata u izradi, i slično. Sa potencijalnom tendencijom da Pokret izrasta više u profesionalnu ekološku organizaciju ovaj aspekt bio bi ključan u njegovom delovanju ističu aktivisti.

Prema kriterijumu efikasnost može se zaključiti da je potrebno da se postojeća infrastruktura Pokreta koja podržava ekološku inicijativu dogradi u smislu resursa, kapaciteta i modela upravljanja kako bi dovela do veće održivosti planirane promene. Upravo u ovome počiva važnost bar delimične “profesionalizacije” samoniklih ekoloških organizacija.

Potom, iz perspektive kriterijuma održivosti postojećih rezultata ekološkog aktivizma Pokreta Tvrđava vidljiv je dugoročan uticaj. Aktivisti Pokreta sve više razmatraju i utiču na sistemska rešenja i koriste neke od dostupnih institucionalnih mehanizama učešća građana.

Analiza aktivističkog modela koji Pokret Tvrđava i njegovi aktivisti primenjuju, pokazuje potpunu i istrajnu posvećenost misiji - odbrani javnog interesa u lokalnoj zajednici, kao i značajan potencijal građanskog učešća u širim društvenim reformama. Njihova zrelost u polju političkog delovanja aktivnih građana prevashodno se ogleda u iskrenom i proaktivnom pristupu, u spremnosti da uče iz iskustva i volji da prilagođavaju metode delovanja.

Nadamo se da će ova studija slučaja biti korisna i za druga udruženja građana, aktiviste i građanske inicijative. Iskustva Pokreta Tvrđava – u vezi sa radom u zajednici, pokretanjem pravnih postupaka, učešću u procesima donošenja odluka, komunikaciji sa institucijama, i drugo – mogu predstavljati dobru polaznu osnovu za druge aktere civilnog društva da kontinuirano procenjuju i analiziraju način i efekte svog rada i na osnovu toga se unapređuju i sazrevaju.

Aneks 1 -Upitnik za aktiviste

1. Predstavite svrhu pokretanja vaše građanske inicijative. Predstavite glavne probleme kojima se bavite u svom radu. Opišite problem u zajednici koji je za vas najznačajniji i objasnite posledice koje mogu da nastupe po građane, ukoliko bi se ovaj problem ignorisao.
2. Šta ste do sada (u)činili u vezi sa pomenutim problemom? Ukažite na najznačajniji rezultat/promenu koji ste postigli u prethodne dve godine, u vezi sa opisanim problemom.
3. Aktivisti u svom radu mogu imati više različitih metoda. Od ponuđenih, koji najviše koristite, a koji najmanje:
 - A) Pokretanje pravnih postupaka, upuštanje u pravnu borbu za zaštitu javnog interesa (na primer, sudski postupci, formalni postupci pred nadležnim inspekcijama, nezavisnim organima, itd);
 - B) Učešće u procesu donošenja odluka od značaja za građane (na primer, iniciranjem takvih procesa putem peticija, učešće u radnim grupama za izradu propisa, praćenje i komentarisanje predloga propisa i akata u izradi, itd);
 - C) Rad u zajednici, sa građanima. Na primer, informisanjem i edukacija građana (komšija, sugrađana) o važnosti i posledicama problema, uključivanjem građana u akcije (proteste, peticije, u procese donošenja odluka – širi konsultativni proces, javne kampanje, akcije čišćenja, itd), pružanjem pomoći građanima u nevolji, itd.

4. Kako ste izabrali navedene metode? Zbog čega se više oslanjate na navedene metode?
5. A. Opišite/predstavite najznačajnije pravne postupke koje ste pokrenuli. Molimo da predstavite jedan ili dva postupka/predmeta koji su ostvarili određeni rezultat. Kojim institucijama ste se obraćali na zvaničan način? Koja vrsta postupka je bila u pitanju? Na čiji rad se odnosio taj postupak (na primer, krivična prijava protiv XY, zahtev inspekciji da sprovede nadzor nad YX, dobijanje informacija od javnog značaja od Z o ZY, itd).
6. A. Zbog čega ste se odlučili na pokretanje ovakvih pravnih postupaka? Šta je praktični značaj tih predmeta? Kakav je rezultat ostvaren?
7. Opišite/predstavite najznačajnije procese donošenja odluka u kojima ste učestvovali. Molimo da predstavite jedan ili dva primera koji su ostvarili određeni rezultat.
8. Ako se radi o procesima izrade propisa ili drugih akata, na koje procese mislite? Na koji konkretan način ste učestvovali u tom procesu? Na primer, praćenjem kvaliteta, otvorenosti i transparentnosti procesa, dostavljanjem komentara na radne verzije akata u izradi, organizovanjem diskusija o propisu u izradi.
9. Ukoliko ste i sami pokretali ovakve procese, molimo predstavite ih. Na primer, formalne peticije, predlozi za izmenu propisa ili donošenje novih akata, itd.
10. Ako je vaš rad usmeren ka podršci (su)građanima, opišite kako ste stekli njihovo poverenje, kako se manifestuje podrška, kakve su povratne reakcije, itd?
11. B. Zbog čega ste u svom radu najveću pažnju posvetili učesću u procesima donošenja odluka? Šta je praktičan rezultat vašeg učestvovanja ili pokretanja takvih procesa? Kakav je rezultat ostvaren?
12. C. Opišite/predstavite najznačajnije aktivnosti koje ste sproveli u kontaktu sa građanima. Molimo da predstavite jedan ili dva primera koji su ostvarili određeni rezultat. Na primer:
13. Do koliko ljudi ste uspeali da doprete i na koji način?
14. Kako biste opisali profil populacije koja se okupila oko vaše inicijative? Šta mislite da je njih motivisalo a druge nije?

15. Na koji način ste uspeali da podignete svest sugrađana o značaju i posledicama problema kojim se bavite? Da li je vidljiva promena u njihovom odnosu prema problemu i ako jeste kako se manifestuje?
16. Da li se ovo odnosi na uključivanje većeg broja sugrađana u ulične/javne akcije, informativne i edukativne skupove poput javnih tribina, javne kampanje putem socijalnih mreža, prijave nadležnim organima, volonterske aktivnosti, i sl?
17. Po vašoj proceni šta doprinosi tome da građani budu dugoročno uključeni u vašu inicijativu? Šta doprinosi tome da je oni eventualno napuštaju? Šta doprinosi da se okupljeni građani aktivnije i direktnije uključe?
18. Šta mislite da ih je u vašem pristupu i delovanju posebno motivisalo da se uključe, i šta da preuzmu aktivnu ulogu?
19. Ako biste nešto u svom pristupu građanima i lokalnoj zajednici mogli sada da promenite, šta bi to bilo?
20. D. Zbog čega ste se odlučili za aktivistički pristup zasnovan na direktnom obraćanju i saradnji sa sugrađanima? Kakvu promenu očekujete iz takvog pristupa?
21. Na osnovu svega predstavljenog, kako ocenjujete delotvornost vašeg rada, da li ste zadovoljni postignutim u poslednje dve godine, i kakve su vam planirane aktivnosti u 2022. godini?
22. Da li ste koristili neke mehanizme koji nisu proizveli planiranu promenu, ili smatrate da je trebalo da postupite drugačije? Ako biste nešto u svom pristupu ili izboru metoda menjali, šta bi to bilo?
23. Da li smatrate da bi međusobna saradnja i povezanost aktuelnih građanskih inicijativa doprinela na neki način promeni za koju se vi zalažete? Ako da, šta konkretno prepoznajete kao potencijal?
24. Da li vam je pored pravne podrške potrebna i neka druga vrsta podrške za sprovođenje i unapređenje vaših aktivnosti u cilju postizanja dugoročnih rezultata?

